

Janika Jäntti
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2020

TEKEMISEN KARTTA OSALLISUUDEN VAHVISTAJANA

Asiakkaiden osallisuuden toteutuminen Vaalijalan
päiväaikaisessa toiminnassa

TIIVISTELMÄ

Janika Jäntti

Tekemisen kartta osallisuuden vahvistajana. Asiakkaiden osallisuuden toteutuminen Vaalijalan päiväaikaisessa toiminnassa

41 sivua, 1 liite

Tammikuu, 2020

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveystieteiden ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi AMK

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen kehitysvammaisten asiakkaiden kokemuksia osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisesta päiväaikaisissa toiminnoissa ja sitä, kuinka Tekemisen kartta -mallia on käytetty tässä tukena. Tekemisen kartta on visuaalinen väline, jonka avulla asiakas voi tutustua erilaisiin päiväaikaisen toiminnan ja vapaa-ajan toiminnan sisältöihin.

Opinnäytetyön tutkimusta varten haastateltiin 14 Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksessa kuntoutuksessa olevaa asiakasta. Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluina ja sen teemoina olivat päiväaikainen toiminta ja siihen liittyvät toiveet, kokemukset ja mielipiteet Tekemisen kartta -mallista sekä haastateltavien kokemukset osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Tutkimuslupa haettiin Vaalijalan kuntayhtymän johtoryhmältä ja tämän jälkeen sovittiin haastatteluista yhteistyössä yksiköiden työntekijöiden kanssa. Haastattelut nauhoitettiin ja vastauksia luokiteltiin ja teemoiteltiin litteroidun aineiston perusteella.

Haastatteluun osallistuneet asiakkaat kokivat pääosin voivansa vaikuttaa päiväaikaisen toimintansa sisältöihin, ja suurin osa heistä oli itse valinnut yksikön, jossa he osallistuvat päiväaikaiseen toimintaan. Kuitenkin Tekemisen kartta -malli oli entuudestaan tuttu vain neljälle haastateltavalle. Haastateltavat olivat pääosin tyytyväisiä oman itsemääräämisoikeutensa ja osallisuutensa toteutumiseen päiväaikaisissa toiminnoissa. He kokivat myös voivansa vaikuttaa joltain osin yleisemminkin oman elämänsä asioihin. Lisäksi haastateltavat antoivat kehittämisideoita Tekemisen kartta -mallin kehittämiseksi.

Opinnäytetyön tulosten perusteella on mahdollista kehittää Tekemisen karttaa siten, että se palvelisi asiakkaita mahdollisimman hyvin sekä kehittää edelleen päiväaikaisen toiminnan sisältöjä vastaamaan yksilöllisiä toiveita ja kuntoutustavoitteita. Koska Tekemisen kartta -mallia ei haastattelujen perusteella ollut käytetty kovin yleisesti, tulisi sen käytettävyyttä parantaa ja tukea sekä kannustaa työntekijöitä sen käyttöön.

Asiasanat: itsemääräämisoikeus, kehitysvammaisuus, osallisuus

ABSTRACT

Janika Jääntti

The Map of Activities as an enhancement of involvement. The fulfilment of the client involvement in Vaalijala's daytime activity.

41 pages, 1 appendix

January, 2020

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

The goal of this thesis is to examine Vaalijala's competence and support centre developmental disabled clients' experience with the fulfilment of self-determination and the involvement of the client in daytime activity, as well as to investigate the effects of the Map of Activities as a factor in accomplishing these terms. The Map of Activities is a visual instrument that helps the client to explore the different contents of daytime and free-time activities.

There were 14 rehabilitation clients of Vaalijala's competence and support centres that were interviewed for this thesis. The study was executed as theme interviews. The themes of these interviews were daytime activities and any wishes, experiences and opinions regarding the Map of Activities module as well as experiences concerning the self-determination and involvement.

Before the interviews were in session the headboard of the municipal federation of Vaalijala granted permission to execute the interviews and followed by that the interviews were scheduled in collaboration with the employees of different units. The interviews were recorded and the answers were categorised and compartmentalized with the transcribed copy of the file.

The clients that took part in the interview mainly felt like they had a voice when it comes to the content of their daytime activities and most of the clients had even chosen their own unit for their daytime activities. When the Map of Activities was brought up only four out of the 14 clients recognized the concept in prior. The clients were overall happy with the amount of involvement and self-determination they had regarding the daytime activities. The clients also agreed that they have the ability to make decisions that impact their own life. There were also some improvement suggestions that were given to further develop the Map of Activities.

With the results gathered for this thesis, there are ways to further improve the Map of Activities to ensure it would serve the clients' needs as well as to develop the daytime activities even further to match the wishes and rehabilitation goals of the clients. According to interviews results about the Map of Activities, The Map should be improved to ensure the easier use of the visual instrument as well as to encourage and support the employees to use the instrument more. This would assure the effectiveness of the instrument within all its users.

Keywords: self-determination, developmental disability, involvement

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA YHTEISTYÖTAHOT	5
2.1 Opinnäytetyön tavoite	5
2.2 Opinnäytetyön tausta ja yhteistyötahot	6
3 KEHITYSVAMMAISUUS	9
4 OSALLISUUS JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	11
5 TYÖ- JA PÄIVÄTOIMINTA.....	15
6 OSALLISUUTTA JA TYÖLLISTYMISTÄ EDISTÄVÄN TOIMINNAN LAATUKRITEERIT.....	18
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	20
7.1 Tutkimuslupa ja tutkimuksen eettiset periaatteet	20
7.2 Haastattelujen toteutus	22
7.3 Aineiston analysointi	24
8 TULOKSET	26
8.1 Päiväaikaiseen toimintaan vaikuttaminen ja Tekemisen kartta -malli..	26
8.2 Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden kokemus	28
8.3 Toiveet ja kehittämisideat.....	30
9 TULOSTEN TARKASTELU	32
10 POHDINTA	35
LÄHTEET.....	38
LIITE 1	42

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena on tutkia Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen asiakkaiden kokemuksia siitä, kuinka he ovat voineet vaikuttaa oman päiväaikaisen toimintansa sisältöihin. Tarkoituksena on lisäksi selvittää, onko Tekemisen kartta -malli vahvistanut asiakkaiden osallisuutta heidän itsensä kokemana. Haastattelulla on myös mahdollisuus esittää toiveitaan ja kehittämideoitaan päiväaikaisen toiminnan ja vapaa-ajan tekemisten suhteen.

Erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat ajankohtaisia aiheita ja opinnäytetyöni liittyy näihin teemoihin. Kehitysvammalaikiin tehtiin vuonna 2016 muutoksia, jotta se vastaisi YK:n vammaissopimusta. Lakiin lisättiin säännöksiä koskien asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja itsenäisen selviytymisen tukemista.

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan KVANK:n Työn ja päivätoiminnan valiokunnan laatukriteerityöryhmä julkaisi vuonna 2016 osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit, joiden pohjalta palveluntuottajien on tarkoitus kehittää omaa toimintaansa. Tekemisen kartta -malli on luotu näiden kriteerien pohjalta.

Alkuvuonna 2018 julkaistun Tekemisen kartta -mallin tarkoituksena on ollut vahvistaa asiakkaan osallisuutta ja tarjota visuaalisen välineen, jonka avulla asiakas voi tutustua erilaisiin päiväaikaisen toiminnan ja vapaa-ajan toiminnan sisältöihin. Asiakkaan tekemien valintojen pohjalta voidaan koota hänen kuntoutustavoitteitaan tukeva toiminnan kokonaisuus.

Tavoitteena on jatkossa kehittää Tekemisen kartta -mallia siten, että se tukisi parhaalla mahdollisella tavalla asiakkaan valinnan mahdollisuuksia. Haastattelujen tulosten perusteella voidaan toimintojen sisältöjä kehittää edelleen vastaamaan paremmin asiakkaiden toiveita ja tarpeita. Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössä on käytetty teemahaastattelua.

2 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA YHTEISTYÖTAHOT

2.1 Opinnäytetyön tavoite

Opinnäytetyöni tavoitteena on nostaa esille asiakkaiden omia mielipiteitä ja kokemuksia omista vaikuttamisen mahdollisuuksistaan. Tutkimus ja siihen liittyvät haastattelut antavat asiakkaille mahdollisuuden kertoa osallisuutensa ja itsemääräämisoikeutensa toteutumisesta toiminnan sisältöjen suunnittelussa ja toteutumisessa. Haastattelututkimuksella saadaan käsitys asiakkaiden osallisuuden kokemuksesta sekä toiveista päiväaikaisen toiminnan ja vapaa-ajan toimintojen suhteen.

Tavoitteenani on myös selvittää Tekemisen kartta -mallin hyödynnettävyyttä Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen asiakkaiden osallisuuden vahvistamisessa ja edistämisessä. Tulosten perusteella on mahdollista kehittää Tekemisen karttaa siten, että se palvelisi asiakkaita mahdollisimman hyvin. Tulevaisuudessa Tekemisen kartta -malli voisi olla luonteva osa asiakastyötä. Tulosten perusteella on mahdollista edelleen kehittää päiväaikaisen toiminnan sisältöjä vastaamaan yksilöllisiä toiveita ja kuntoutustavoitteita.

Tutkimuskysymyksiäni ovat

1. Millä tavoin Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen asiakkaat ovat voineet vaikuttaa oman työ- ja päivätoimintansa sisältöihin ja miten Tekemisen kartta -mallia on hyödynnetty asiakkaan valintojen tukena?
2. Millaisia kokemuksia asiakkailla on itsemääräämisoikeutensa ja osallisuutensa toteutumisesta ja siihen saamastaan tuesta?
3. Mitä toiveita ja kehittämisideoita asiakkailla on liittyen päiväaikaisen toimintaan ja Tekemisen kartan sisältöihin sekä vapaa-ajan toimintoihin?

2.2 Opinnäytetyön tausta ja yhteistyötahot

Toteutin opinnäytetyön työnantajani Vaalijalan kuntayhtymän ennalta valittujen kuntoutusyksiköiden asiakkaille, jotka käyttävät organisaation työ- ja päivätoiminnan eli päiväaikaisen toiminnan palveluita. Työskentelen itse päiväaikaisen toiminnan ohjaajana Vaalijalan kuntayhtymän osaamis- ja tukikeskuksessa, ja asiakkaiden mielipiteet toiminnan sisällöistä kiinnostavat minua. Olin mukana kehittämässä Tekemisen kartta -mallia ja olen kiinnostunut mallin hyödyntämisestä asiakkaiden mielipiteiden kuulemisessa. Tutkimuksen avulla voidaan edelleen kehittää päiväaikaisen toiminnan sisältöjä asiakkaiden toiveiden mukaisiksi ja vahvistaa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta.

Vaalijalan kuntayhtymä järjestää kuntoutustoimintaa kehitysvammaisille ja muille erityistä tukea tarvitseville henkilöille. Vaalijalan kuntayhtymän omistaa 33 kuntaa ja sillä on toimipaikkoja 16 kunnan alueella. Vaalijalan palvelutoiminnan osa-alueina ovat kuntoutus- ja asiantuntijapalvelut, asumispalvelut, päiväaikainen toiminta ja osallisuuspalvelut, ammatillinen kuntoutus ja peruskoulu. Tämän lisäksi Vaalijala tuottaa valtakunnallista palvelua korkean käyttäytymisriskin asiakkaille.

Vaalijala on perustettu vuonna 1907 Sortavalassa ja sen perusti rovasti Otto Aarnisalo. Sodan vuoksi myös Vaalijalan asiakkaat ja henkilökunta joutuivat lähtemään evakkoon ja Vaalijalalle ryhdyttiin etsimään uutta paikkaa. Paikka löytyi Pieksämäeltä ja 50-luvulla alkoi nykyisen osaamis- ja tukikeskuksen alueen rakentaminen. (Vaalijalan kuntayhtymä. Vaalijalan historia.)

Kuntayhtymän toimintatapana on järjestää palvelua erityistä tukea tarvitseville henkilöille liikkuvina kuntoutuspalveluina sinne, missä he asuvat ja elävät. Mikäli liikkuvat kuntoutuspalvelut eivät riitä, on mahdollista saada laitospalveluja osaamis- ja tukikeskuksessa Pieksämäen Nenonpellossa. (Vaalijalan kuntayhtymä. Missio, visio ja strategia.)

Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen tarjoama kuntoutus voi olla lyhyt- tai pitkäkestoista tai intervallikuntoutusta asiakkaiden tarpeiden mukaan. Kuntoutuksen

tarve voi nousta psyykkisistä, fyysisistä, sosiaalisista tai vuorovaikutukseen liittyvistä syistä, koulunkäyntiin tai päiväaikaiseen toimintaan liittyen tai haasteellisesta elämäntilanteesta johtuen. Kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus tapahtuu yhdessä asiakkaan ja omaisten sekä muun lähiverkoston kanssa. (Vaalijalan kuntayhtymä. Kuntoutus. Aikuisten kuntoutusyksiköt.)

Kuntoutuksessa on mukana Vaalijalan moniammatillinen työryhmä, johon kuuluu asiantuntijoita kuten esimerkiksi lääkäreitä, terapeutteja ja psykologeja sekä muita kuntoutuksen ammattilaisia. Päiväaikainen toiminta on osa tätä kuntoutuksen toteutusta. Vaalijalan kuntoutuspalveluihin voi saada lähetteen terveydenhuollon kautta tai maksusitoumuksen oman kotikunnan sosiaalipalveluita. (Vaalijalan kuntayhtymä. Kuntoutus. Aikuisten kuntoutusyksiköt.)

Tekemisen kartta -malli tai Pieksämäen tekemisen kartta, kuten se on nimetty Vaalijalan internet-sivuilla, esittelee Vaalijalan kuntayhtymän tuottamat Pieksämäen päiväaikaisen tekemisen mahdollisuudet. Sivut on pyritty kirjoittamaan selkeällä suomenkielellä ja teksti on myös mahdollista kuunnella sivuston kautta. Lisäksi jokainen toiminto on esitetty kuvallisesti ja joistain toiminnoista on mahdollisuus katsoa myös videoita. Erilaisia toimintoja on kaikkiaan 35 ja näistä asiakkaalla on mahdollisuus valita itselleen mieleisiä päiväaikaisen toiminnan sisältöjä kuntoutuksensa tueksi. (Vaalijalan kuntayhtymä. Pieksämäen tekemisen kartta.)

Jokainen päiväaikaisen toiminnan toimintayksikkö on esitelty kuvin ja selkeän tekstin avulla. Toimintayksiköitä on kaikkiaan 13, joista osa toimii Pieksämäen kaupungissa ja osa osaamis- ja tukikeskuksen alueella Pieksämäen Nenonpellossa. Yksiköiden esittelyistä löytyvät jokaisen yksikön yhteystiedot, joihin voi ottaa yhteyttä, jos on kiinnostunut tutustumaan tai osallistumaan kyseisen yksikön tarjoamaan toimintaan. (Vaalijalan kuntayhtymä. Pieksämäen tekemisen kartta.)

Tekemisen kartta -mallin on kehittänyt joukko Vaalijalan kuntayhtymän työntekijöitä, jotka työskentelevät päiväaikaisen toiminnan ja työtoiminnan parissa. Kehittämistyön eri vaiheissa oli mukana myös muita työntekijöitä kuten kommunikaatio-ohjaajia ja tietojenkäsittelyn ammattilaisia. Kehittämistyön tavoitteena oli

luoda kokonaisuus, jonka avulla asiakkaiden olisi entistä helpompi olla mukana vaikuttamassa oman päiväaikaisen toimintansa sisältöihin. Tekemisen karttaa varten kartoitettiin kaikki Vaalijalan tarjoamat päiväaikaisen toiminnan mahdollisuudet, jotka kuvattiin mallin sivuille piirroskuvin. Lisäksi eri yksiköissä ja niiden toiminnoista otettiin valokuvia ja videoita, joiden ajateltiin kertovan toiminnan sisällöistä tarkemmin.

Tekemisen kartta -mallin käyttäminen on tällä hetkellä yksi mahdollisuus käydä asiakkaan kanssa yhdessä läpi päiväaikaisen toiminnan vaihtoehtoja hänen tullessaan kuntoutukseen Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen. Käyttäjäkuntana ovat pääosin peruskoulunsa päättäneet asiakkaat, jotka ovat myös päiväaikaisen toiminnan suurin asiakasryhmä. Tekemisen karttaa voivat työssään käyttää hoitajat tai ohjaajat sekä esimerkiksi kuntoutuskoordinaattorit. Malliin voi asiakkaan kanssa tutustua joko suoraan Vaalijalan internetsivuilta tai sitten kartan kuvia voi tulostaa ja käyttää esimerkiksi laminoituina kortteina, joiden avulla asiakas voi kertoa omia toiveitaan toiminnan sisällöstä. Tekemisen kartta -mallin käyttöä ei tällä hetkellä vielä säännönmukaisesti seurata, mutta jatkokehittämiseen myötä tämäkin seikka tulee pohdittavaksi työryhmässä.

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Kehitysvammaisuus ilmenee henkilön tämän hetkisen toimintakyvyn merkittävänä rajoittuneisuutena. Erityisesti kognitiiviset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset taidot ovat kehitysvammaisilla puutteellisesti kehittyneitä. Kehitysvammaisuus ilmenee ennen kahdeksantoista vuoden ikää. Maailman terveysjärjestö WHO:n tautiluokitus ICD10 määrittelee älyllisen kehitysvammaisuuden tilaksi, jossa henkilön kehitys on puutteellista tai estynyttä. Älylliseen kehitysvammaisuuteen voi liittyä samanaikaisesti liitännäissairauksia tai se voi ilmetä myös yksinään. (Matero 2012, 165.)

Suomen kehitysvammalaki katsoo kehitysvammaiseksi henkilön, jolla on synnynäinen tai kehitysiässä tullut sairaus, vika tai vamma. Näiden kehitystä ja henkistä toimintaa rajoittavien oireiden vuoksi henkilö tarvitsee tukea ja palveluita, joita on mahdollista saada kehitysvammalain nojalla. (L 519/1977.) Sosiaalihuoltolaki määrittelee erityistä tukea tarvitsevasi henkilöksi ihmisen, jolla on vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan palveluita ilman toisen henkilön apua. Erityisen tuen tarve voi muodostua esimerkiksi psyykkisen tai kognitiivisen sairauden tai vamman tai päihteiden väärinkäytön johdosta tai henkilöllä voi olla yhtäaikaaisesti useita ongelmia, jotka yhdessä johtavat erityiseen tuen tarpeeseen. (L 1301/2014.)

Amerikkalainen AAIDD-järjestö määrittelee kehitysvammaisuuden tilaksi, jossa toimintakyky on huomattavasti rajoittunut kahdella tai useammalla adaptiivisten taitojen osa-alueella ja samanaikaisesti älyllinen suorituskkyky on merkittävästi keskimääräistä heikompi. Suorituskkyky voi olla alentunut esimerkiksi kommunikation tai sosiaalisten taitojen, itsestä huolehtimisen tai asumistaitojen, vapaaajan tai työn, terveyden ja turvallisuuden tai yhteisössä toimimisen ja itsehallinnan osa-alueilla. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 16.) Määriteltäessä kehitysvammaisuutta toimintakyvyn näkökulmasta on voitu vaikuttaa samalla kehitysvammapalvelujen kehittämiseen sekä ihmisoikeuksista ja kehitysvammaisten asemasta käytävään julkiseen keskusteluun (Seppälä 2017, 34).

Kehitysvammaisuuden määrittelyssä kulkevat rinnakkain sekä lääketieteellinen, älykkyydosamäärän mittaamiseen perustuva että toimintakyvyn määrittelyyn pohjautuva luokittelu, jossa otetaan huomioon henkilön ja hänen ympäristönsä väline suhde. Kehitysvammaisuuden lääketieteellinen määrittely ja diagnosointi ovat tällä hetkellä tarpeen, jotta kehitysvammainen henkilö voi saada itselleen kuuluvia taloudellisia etuisuuksia ja kuntoutusta. (Seppälä 2017, 33, 35, 44.)

Kehitysvammaisuus voi johtua monesta eri syystä ja nämä syyt voidaan jakaa neljään pääluokkaan: geneettiset sairaudet ja oireyhtymät, kehityksen aikaisten vahingoittavien tapahtumien jälkitilat, monitekijäiset kehitysvammat ja tuntemattomasta syystä johtuvat kehitysvammat (Seppälä 2017, 44). Vaikka diagnosimenetelmät ovat kehittyneet, ei tarkkaa syytä henkilön kehitysvammalle voida aina varmuudella sanoa. Jos syy henkilön kehitysvammaisuudelle on tiedossa, voidaan paremmin ottaa huomioon henkilön diagnoosiin liittyviä, yksilöllisiä kuntoutustarpeita sekä mahdollisia terveydentilaan heikentävästi vaikuttavia seikkoja. (Atherton & Crickmore 2012, 32.)

Kehitysvammaisten henkilöiden palveluita säätelevän lainsäädännön muutokset ovat olleet työn alla viime vuosien aikana. On valmisteltu sekä uutta itsemääräämisoikeuslakia että vammaispalvelulakia, mutta nämä lait eivät edenneet eduskunnan hyväksyttäväksi viime hallituskaudella. Vammaispalvelulain muutoksen valmistelu keskeytyi ja esitys raukesi, kun sote-uudistus kariutui keväällä 2019. Laki-uudistuksessa entiset kehitysvammalaki ja vammaispalvelulaki olisi yhdistetty yhdeksi laiksi, joka olisi säädellyt kaikkia vammaisia henkilöitä koskevia palveluita. Näitä uudistuksia jatkettaneen tulevaisuudessa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaislainsäädännön uudistus.)

4 OSALLISUUS JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Osallisuus on käsite, jonka mukaan henkilöllä tulisi olla oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista ja olla mukana vaikuttamassa niihin. Osallisuuden kokemus sisältää myös tunteen yhteisöön kuulumisesta. (Kinnunen-Kakko 2015, 12–14.) Osallisuutta pidetään eräänlaisena kattomääritelmänä ja sitä voidaan lähestyä monista eri näkökulmista käsin. Osallisuus on sekä keino että tavoite, jolla pyritään kohti yhteiskunnallista tasa-arvoa. Riittävä toimeentulo, liittyminen yhteisöön ja oma aktiivisuus tukevat henkilön osallisuutta ja toimintakykyä yhteiskunnassa. (Raivio & Karjalainen 2013, 12, 16.)

Jotta osallisuus ja osallistuminen olisivat kaikille mahdollisia, tulee ottaa huomioon esimerkiksi ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus, palvelujen saataavuus, tieto- ja viestintäteknologian hyödyntäminen sekä tuotteiden käyttökelpoisuus (Sjöblom 2016, 21). Kun henkilö kokee olevansa osa jotain yhteisöä esimerkiksi työn tai harrastuksen kautta, hän voi kokea osallisuuden tunnetta. Osallisuus on siis tunne, johon sisältyy esimerkiksi tasavertaisuutta, luottamusta ja vaikutusmahdollisuuksia. Osallistumisen mahdollisuus lisää tätä osallisuuden tunnetta. (Terveystieteiden tutkimuskeskus. Hyvinvointi- ja terveyserot. Osallisuus.)

Osallisuudesta voidaan hahmottaa kolme eri tasoa; henkilön osallisuus omassa elämässään, henkilön osallisuus yhteiskunnassa, elinympäristössä ja lähipiirissä sekä mahdollisuus hyviin vuorovaikutussuhteisiin ja hyvinvoinnin lähteisiin. (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017, 23.) Osallisuuden kokemus on merkittävä hyvinvoinnin lähde yksilön näkökulmasta. Osallisuus myös ehkäisee syrjäytymistä ja hyvinvointivajetta sekä rikollisuutta ja päihteiden käyttöä. Luottamus muita ihmisiä ja yhteiskunnan instituutioita kohtaan lisää osallisuuden tunnetta yksilötasolla. (Alila, Gröhn, Keso & Volk 2011, 13.)

Eteenkin sosiaali- ja terveystieteissä sekä sosiaalipolitiikassa osallisuus ja sen vahvistaminen on viime vuosina ollut yhtenä keskeisenä tavoitteena. Tämä sama

tavoite on noussut esiin myös muissa julkisen sektorin palveluissa. Osallisuuden eli inklusion vastakohtana on eksklusio eli syrjään jääminen. Eksklusio muodostuu henkilölle ongelmaksi, jos hän jää syrjään esimerkiksi työstä, asumisesta tai muista itselleen tarpeellisista sosioekonomisista toiminnoista tai resursseista. (Nieminen 2019, 25.)

Vuonna 2006 Abbott ja McConley julkaisivat tutkimuksen, joka käsitteli kehitysvammaisten sosiaalista osallisuutta. Tutkimukseen osallistui 68 henkilöä eri puolilta Pohjois-Irlantia. He olivat iältään 21-82 vuotiaita ja asuivat joko tuetussa asumisessa tai ryhmäkodeissa. Tutkimus toteutettiin ryhmäkeskustelujen ja työpajojen muodossa vapaaehtoisuuteen perustuen. (Abbott & McConley 2006.)

Kyseisen tutkimuksen mukaan kehitysvammaiset pitivät osallisuuden tärkeimpinä osa-alueina hyväksytyksi tulemisen tunnetta ja vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa sekä mahdollisuutta asua yhdessä muiden kanssa. Tärkeinä osallisuutta mahdollistavina tekijöinä tutkimuksessa nähtiin myös mahdollisuus saada apua ja tukea tarvittaessa sekä osallistumista helpottavat olosuhteet. Tutkimuksessa haastatellut kehitysvammaiset pitivät lisäksi tärkeänä mahdollisuutta käyttää erilaisia julkisia palveluita. (Abbott & McConley 2006.)

Yhteiskunnallisella tasolla osallisuus määritellään mahdollisuutena koulutukseen ja työhön, terveyteen ja toimeentuloon ja perustarpeisiin sekä sosiaalisiin suhteisiin. Yhteiskunnan demokratia tukee osallisuutta antamalla kansalaisilleen mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Työttömyys saattaa vähentää osallisuuden kokemusta, koska henkilö jää tällöin vaille työyhteisöön kuulumisen tunnetta ja se vaikuttaa myös hänen asemaansa yhteiskunnassa. Pitkäaikaistyöttömyys lisää henkilön riskiä syrjäytyä yhteiskunnasta. Erityisryhmiin kuuluvat henkilöt kuten vammaiset ovat suuremmassa vaarassa kokea syrjintää. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Hyvinvointi- ja terveyserot. Osallisuus.)

Itsemääräämisoikeus määritellään yksilön oikeudeksi tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja valintoja sekä oikeudeksi omiin mielipiteisiin ja tekoihin. Toteuttaessaan itsemääräämisoikeuttaan yksilön tulee myös kunnioittaa muiden

ihmisten oikeuksia. (Launis 1994, 51.) Eettisen itsemääräämisen periaate korostaa jokaisen yksilön oikeutta itsemääräämiseen siinä määrin, kuin se on kussakin tilanteessa mahdollista. Yksilöllä on oikeus saada riittävä määrä tietoa itseään koskevista asioista, jotta hän voisi tehdä tietoisia päätöksiä. Lisäksi itsemääräämisoikeus toteutuakseen sisältää myös oikeuden tarvittavaan avunsaantiin päätösten tueksi. (Pietarinen 1994, 30-33.)

Itsemääräämisoikeus liittyy osallisuuden kokemukseen. Jokaisen henkilön itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa ja tukea sekä pohtia keinoja, joilla henkilön itsemääräämisoikeutta voitaisiin vahvistaa. (Kinnunen-Kakko 2015, 12–14.) Myös silloin kun henkilö on sosiaalihuollon asiakkaana, tulee hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioittaa. Asiakkaan mielipiteet ja toivomukset tulee ottaa huomioon palveluita suunniteltaessa ja toteutettaessa. Kaikki asiakasta koskevat päätökset tulee tehdä asiakkaan etu huomioiden. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja. Itsemääräämisoikeus.)

Lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen tulee erityisesti kiinnittää huomiota. Henkilön oma mielipide pyritään saamaan selville ja häntä tuetaan tarvittavilla keinoilla mielipiteen ilmaisussaan. Apuna asiakkaan mielipiteen selvittämisessä voivat toimia tarpeen tullen hänen läheisensä tai laillinen edustajansa. Itsemääräämisoikeutta ei tule rajoittaa ilman laillista perustetta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja. Itsemääräämisoikeus.)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolaki määrittelevät tällä hetkellä sitä, kuinka asiakkaan itsemääräämisoikeus tulisi toteutua sekä sitä missä tilanteissa asiakkaan itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa (L 812/2000; L 1301/2014). Lisäksi laki kehitysvammaisten erityishuollosta määrittelee tämän lain nojalla annettavien palveluiden osalta asiakkaiden itsemääräämisoikeuden tukemista (L 519/1977).

Kehitysvammalakiin tehtiin muutoksia vuonna 2016 ja näiden muutosten tarkoituksena oli tukea erityishuollossa olevan asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Suomi on allekirjoittanut YK:n vammaisten

henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ja lakimuutos tehtiin tämän yleissopimuksen toteutumiseksi. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaislainsäädännön uudistus.)

Kehitysvammalakiin lisättiin pykälä liittyen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen, rajoitustoimenpiteiden vähentämiseen, rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiin, kirjaamiseen sekä velvollisuuteen tehdä selvityksiä ja tiedoksiantoja tarpeellisille tahoille. Laki määrittelee myös virkavastuita ja vahingonkorvauksia sekä viranomaisvalvontaa. Tahdosta riippumattoman erityishuollon säännöksiä muutettiin tämän lakiuudistuksen yhteydessä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaislainsäädännön uudistus.) Lain mukaan asiakkaan palvelu- ja hoitosuunnitelmaan tulee kirjata se, millä keinoin asiakkaan itsemääräämisoikeutta pyritään tukemaan ja kuinka hänen itsenäistä suoriutumistaan edistetään ja tuetaan (L 519/1977).

5 TYÖ- JA PÄIVÄTOIMINTA

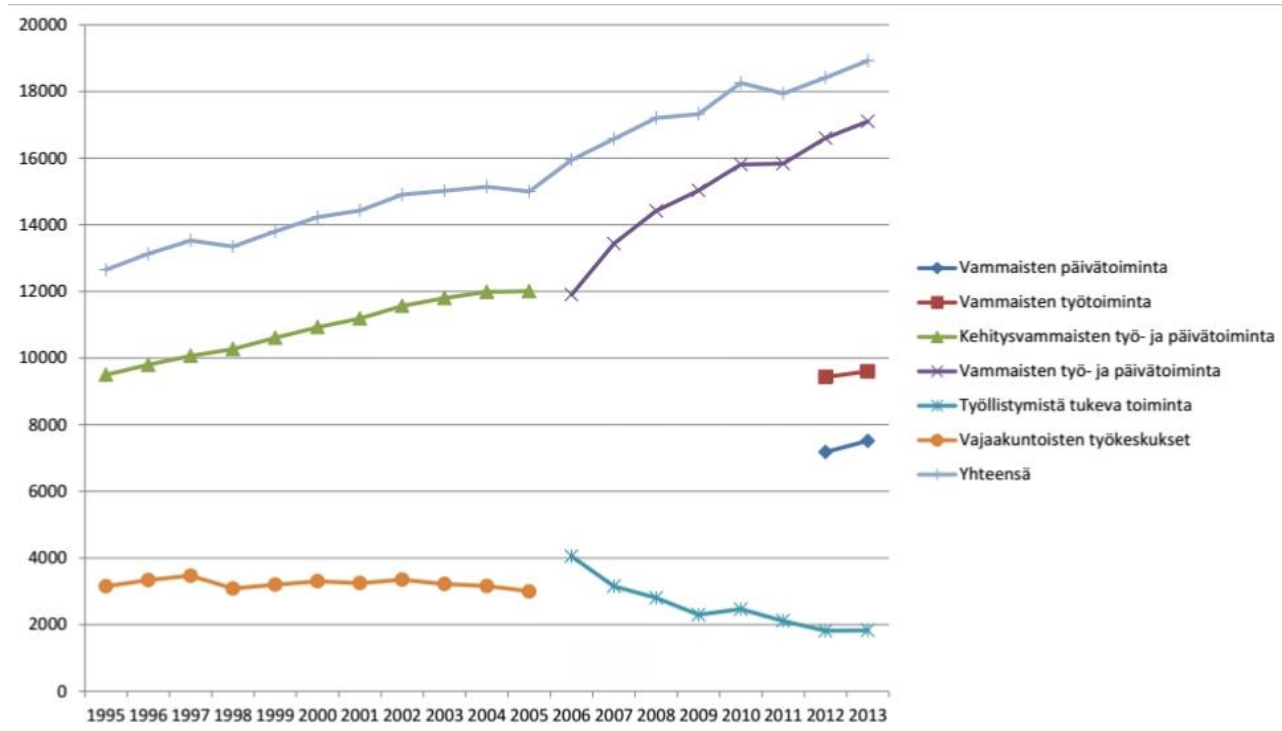
Kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnan tarkoituksena on tukea asiakkaan osallisuutta ja edistää asiakkaan toimintakykyä hänen yksilöllisten kuntoutuksellisten tavoitteidensa mukaisesti. Työ- ja päivätoimintaympäristössä tulee ottaa huomioon yksilöllisesti jokaisen asiakkaan tuen tarpeet ja mukauttaa ympäristöä sen mukaan. (Kinnunen-Kakko 2015, 9.) Työ- ja päivätoiminta tarjoaa asiakkaille myös elämänsisältöä ja sekä kehittää heidän sosiaalisia taitojaan ja työvalmiuksiaan. Nykyinen kehitysvammalaki takaa nämä palvelut asiakkaille. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 318.)

1900-luvun alussa kehitysvammaisille alettiin järjestää töitä tekemisen puutteen ehkäisemiseksi. Kehitysvammaiset osallistuivat kykyjensä mukaan esimerkiksi maataloustöihin. (Misukka 2009, 31–32.) 1950-luvulta alkaen alettiin perustaa päivähuoltoloiden työosastoja ja vuonna 1978 työ- ja päivätoiminta kirjattiin uuteen kehitysvammalakiin. 1980-luvulla työ- ja päivätoimintaa kehitettiin kahteen eri suuntaan. Vaikeimmin vammaisille henkilöille kehitettiin päivä- ja viriketoimintaa ja työtoimintaan osallistuville henkilöille taas mahdollisuuksia osallistua työelämään avotyötoiminnassa ja työkeskusten alihankintatöissä. (Seppälä 2017, 14–15.)

Edelleen suurin osa kehitysvammaisista työskentelee kehitysvammaisille suunnatussa työ- ja päivätoiminnassa palkkatyön sijaan. Sekä avotyötoiminnassa työpaikoilla että työkeskuksissa työskentelevät kehitysvammaiset saavat palkan sijasta työosuusrahaa eläkkeensä lisäksi. (Seppälä 2017, 14–15.)

Alla olevassa kuviossa esitetään työ- ja päivätoiminnan sekä työllistymistä tukevan toiminnan asiakasmäärien kehitystä vuosina 1995–2013. Kuviosta voidaan havaita, että asiakasmäärät työ- ja päivätoiminnassa ovat lisääntyneet, kun taas työllistymistä tukevaan toimintaan osallistuvien henkilöiden määrä on vähentynyt. Kokonaisuudessaan asiakasmäärät ovat kasvaneet seuranta-aikana. (Vesala, Klem & Ahlsten 2015, 15–16.)

Nykyisin kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnalla nähdään olevan osallisuutta vahvistavia ja kuntoutusta tukevia tavoitteita. Ihmisoikeuksien näkökulmasta YK:n ihmisoikeuksien julistus nostaa esille myös jokaisen ihmisen oikeuden saada tehdä itselleen sopivaa työtä. (Misukka 2009, 31–32.) Työ- ja päivätoiminnan suunnittelussa pyritään ottamaan huomioon asiakkaan kiinnostuksen kohteet ja vahvuudet ja suunnitteleman toimintaa yhdessä hänen kanssaan. Tavoitteena voivat olla uusien asioiden harjoittelun ja oppimisen sekä olemassa olevien taitojen ylläpitämisen lisäksi esimerkiksi vuorovaikutustaitojen kehittäminen. (Kaski ym. 2013, 205.)

Työtoiminta ja päivätoiminta voivat olla luonteeltaan hyvinkin samankaltaisia ja kunnan ovat velvollisia järjestämään näitä palveluita kehitysvammaisille ja muille erityistä tukea tarvitseville henkilöille. Työtoiminnasta maksetaan työosuusrahaa tai muuta siihen verrattavaa korvausta, mutta päivätoiminnasta tällaista korvausta ei välttämättä makseta. Työtoiminta määritellään toimintakykyä tukeväksi työn kaltaiseksi toiminnaksi, kun taas päivätoiminnan tavoitteena on vahvistaa henkilön omatoimisuutta ja sosiaalisuutta. (Paanetoja 2013, 126–129.)

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain nojalla kehitysvammaiselle henkilölle tulee tarjota mahdollisuus osallistua työtoimintaan osana erityishuoltoa. Työtoiminnan tavoitteena on lisätä henkilön osallisuutta ja sopeutumista yhteiskuntaan. Työtoimintaan on mahdollista osallistua myös sosiaalihuoltolain nojalla. Sosiaalihuoltolain nojalla annettu työtoiminta on ensisijainen palvelu verrattuna päivätoimintaan. (L 519/1977; L 1301/2014.)

Mikäli henkilö ei vammansa vakavuudesta johtuen pysty työtoimintaan, on hänellä mahdollisuus käyttää päivätoiminta palveluita. Vammaisten henkilöiden päivätoiminnan tavoitteena on vammaispalvelulain mukaan tukea henkilön mahdollisimman itsenäistä selviytymistä arjessa ja kehittää vuorovaikutustaitoja sosiaalisissa tilanteissa. Lain mukaan päivätoiminta tulee tapahtua oman kodin ulkopuolella ja kuntien tulee järjestää tämä palvelu. (L 380/1987.) Lisäksi sosiaalihuoltolain ja kehitysvammalain nojalla on myös mahdollista saada päivätoimintaa, joka tukee henkilön sosiaalista kuntoutumista L 1301/2014; L 519/1977).

Kuntoutus määritellään tavoitteelliseksi ja suunnitelmalliseksi toiminnaksi ja se voi olla luonteeltaan joko korjaavaa tai ennalta ehkäisevää toimintaa. Kuntoutusta henkilö voi saada vamman, sairauden tai syrjäytymisvaaran vuoksi. Kuntoutuksen suunnittelussa määritellään ne asiat, joihin halutaan muutosta ja pohditaan keinoja niiden muuttamiseksi. Kuntoutus on prosessi, joka alkaa asiakkuuden alkaessa ja jatkuu tavoitteiden määrittelemisellä ja kuntoutussuunnitelman laatimisella kohti palvelujen järjestämistä ja niiden vaikuttavuuden arvioimista. Palveluita toteutetaan monialaisesti ja moniammatillisesti asiakkaan tarpeiden mukaan. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 33, 191–192.)

6 OSALLISUUTTA JA TYÖLLISTYMISTÄ EDISTÄVÄN TOIMINNAN LAATUKRITEERIT

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta (KVANK) perusti vuonna 2012 työn ja päivätoiminnan valiokunnan, jonka tarkoituksena oli laatia laatukriteerit työ- ja päivätoiminnalle. Vuotta aikaisemmin KVANK oli jo julkaissut yksilöllisen tuen laatukriteerit asumista tukeviin palveluihin. Näiden laatukriteerien laatimisen taustalla on ollut YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, joihin suomalainen vammaispolitiikka pohjautuu. Yleissopimuksen keskeisinä periaatteina ovat syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, esteettömyys ja saavutettavuus sekä osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja tukeminen. (Roponen 2017.)

Työn ja päivätoiminnan valiokunnan muodostama työryhmä työsti vuosina 2013-2015 laatukriteerejä ja samanaikaisesti sosiaali- ja terveystieteissä sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukeva työryhmä selvitti tarvetta uudistaa lakeja koskien heikossa työmarkkina-asemassa olevia henkilöitä. Työn ja päivätoiminnan valiokunnan työryhmä pyrki ennakoimaan edellä mainittua lakiuudistusta laatukriteerejä laatiessaan. Vammaisten henkilöiden työllistymisen ja osallisuuden edistäminen haluttiin nostaa kriteerejä laadittaessa työ- ja päivätoiminnan tärkeimmäksi tavoitteeksi. (Kehitysvammaliitto ry ja KVANK-Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2017.)

Työn ja päivätoiminnan valiokunnan jäseninä on henkilöitä sekä julkisen että yksityisen ja kolmannen sektorin organisaatioista. Valiokunnan muodostama työryhmä tutustui laatukriteerejä laatiessaan kansainvälisiin uudistamisohjelmiin ja sai myös työn ja päivätoiminnan valiokunnalta tukea laatukriteerien valmisteluprosessin aikana. (Roponen 2017.)

Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit määrittelevät työ- ja päivätoiminnan kehittämistarpeita. Laatukriteerien tarkoituksena on kehittää palveluja yhä paremmin vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin ja parantaa näin osal-

lisuutta ja työllistymistä. Asiakkaan tulisi saada mahdollisuus olla mukana suunnittelemassa omia palveluitaan huomioon ottaen asiakkaan tarpeet ja olemassa olevat palvelumahdollisuudet. Laatukriteerit on tarkoitettu työ- ja arviointivälineeksi kaikille palveluntuottajille ja käyttäjille sekä ostajille ja valvontaviranomaisille. Palveluntuottajat ottavat laatukriteerit käyttöönsä ja alkavat kehittää toimintaansa laatukriteerien mukaisesti. (Roponen 2017.)

Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerejä on kymmenen ja ne ovat:

1. Tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen
2. Tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin
3. Tuki lähiyhteisöihin liittymiseen
4. Tuki opintoihin pääsemiseen
5. Tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamiseen
6. Tuki terveyteen ja hyvinvointiin
7. Tuki ammatillisiin opintoihin ja työhön pääsemiseen
8. Tuki itseilmaisuun ja luovuuteen
9. Tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen
10. Tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen

(Kehitysvammaliitto ry ja KVANK-Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2017.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

7.1 Tutkimuslupa ja tutkimuksen eettiset periaatteet

Opinnäytetyöni tutkimusta varten toteutin 14 teemahaastattelua Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen asiakkaille. Kaikki haastatteluun osallistuneet henkilöt olivat haastatteluhetkellä kuntoutuksessa Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksessa ja heillä oli kokemusta erilaisista Vaalijalan kuntayhtymän tarjoamista päiväaikaisen toiminnan palveluista. Osallistujat olivat peruskoulunsa päättäneitä, 17–53 -vuotiaita naisia ja miehiä.

Opinnäytetyöprosessin alkuvaiheessa hain tutkimuslupaa tutkimuksen toteuttamiseksi Vaalijalan kuntayhtymän hallitukselta. Luvan saatuaani ryhdyin suunnittelemaan haastatteluja ja toteuttamaan opinnäytetyön tutkimusta. Teemahaastattelurunkoa suunnitellessani pyrin kohdentamaan kysymyksiä siten, että ne toisivat vastauksia tutkimuskysymyksiini. Haastattelun teemoina olivat päiväaikainen toiminta ja siihen liittyvät toiveet, kokemukset ja mielipiteet Tekemisen kartta -mallista sekä haastateltavien kokemukset itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisesta.

Osallisuuden kokemukseen liittyen selvitin myös haastateltavien mielipiteitä ja toiveita vapaa-ajan toimintoihin. Vaalijalassa osaamis- ja tukikeskuksen toiminnallisen kuntoutuksen ohjaajien työnkuvaan kuuluu päiväaikaisen toiminnan järjestämisen lisäksi osittain myös vapaa-ajan toiminnan järjestämistä ja haastateluissa esille tulleiden toiveiden avulla voidaan tätäkin toimintaa kehittää entistä asiakaslähtöisempään suuntaan.

Osallistavan ja tutkivan kehittämisen oppaassa esitetään tutkimuksen teon eettisiä periaatteita sekä sääntöjä ja niitä sovellettiin tähän opinnäytetyöhön. Tutkimuksen peruseriaatteina tulee olla rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus. (Gothoni 2016.) Pyrin tässä tutkimuksessa avoimuuteen ja luotettavuuteen kuvaamalla tutkimusprosessin kaikki vaiheet huolellisesti ja pitämällä mielessäni opinnäytetyön tekijän eettisen vastuun sekä toimimalla sen mukaisesti.

Opinnäytetyöprosessin aikana jouduin täydentämään aiemmin tekemääni tutkimuslupahakemista, koska alkuperäisen hakemuksen mukaisista kuntoutusyksiköistä ei löytynyt riittävää määrää vapaaehtoisia osallistujia haastatteluihin. Lisäsin täydennettyyn tutkimuslupahakemukseen yksiköiden määrää ja sain näin kaasaan 14 haastateltavan henkilön osallistujajoukon.

Haastattelin vain sellaisia asiakkaita, jotka eivät käy päiväaikaisessa toiminnassa siinä yksikössä, jossa itse työskentelen. Tämä ratkaisu vaikutti työn luotettavuuteen siten, että asiakkaat rohkenisivat kertoa vapaammin omia mielipiteitään, koska en ole mukana heidän kuntoutuksessaan ohjaajan roolissa. Tutkimukseen osallistuvat yksiköt oli valittu tätä näkökulmaa silmällä pitäen. Näistä yksiköstä selvitettiin asiakkaiden halukkuutta osallistua tutkimukseen. Asiakkaat saivat itse päättää osallistumisestaan ja ilmoittaa mahdollisesta halukkuudestaan osallistua haastatteluun yksikkönsä työntekijöille.

Tutkimuksista syntyvä tutkimusaineisto tulee säilyttää ja käsitellä huolellisesti niin, etteivät ne joudu väärin käsiin ja että jokaisen vastaajan yksityisyyden suoja säilyy. Tutkimuksen raportti kirjoitetaan siten, ettei yksittäistä vastaajaa voida tunnistaa. (Hyvärinen, Nikander & Ruusuvuori 2017, 617–619, 622.) Itse säilytin tutkimusaineistoa lukitussa laatikossa ja hävitin ne tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Tutkimusaineistosta ei käy ilmi haastateltavien henkilöiden nimiä tai muita henkilötietoja ja täten turvattiin haastateltavien yksityisyyden suoja heidän osallistuessaan tähän tutkimukseen.

Tutkimukseen osallistuvien asiakkaiden suostumus selvitettiin ennen haastatteluja esittelemällä tutkimustani ja kysymällä tämän jälkeen heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseen. Apunani olivat mahdollisten osallistujien omien kuntoutusyksikköjen työntekijät, joiden oli luontevaa selvittää asiakkaiden halukkuutta osallistua tutkimukseen. Kerroin tutkimukseen valittujen yksiköiden työntekijöille tutkimuksestani ja suunnittelemastani teemahaastattelusta sekä keskustelimme siitä, kuinka juuri heidän asiakkaiden kanssa olisi parasta toimia suostumuksen kysymisen ja itse haastattelun toteutuksen suhteen.

Kun haastatteluun halukkaat asiakkaat olivat selvillä, sovittiin yksiköiden kanssa yhdessä haastateltaville henkilöille sopivista haastatteluajoista. Tässä yhteydessä keskusteltiin myös siitä, mikä olisi kussakin yksikössä olevien henkilöiden näkökulmasta paras paikka toteuttaa haastatteluja. Haastatteluja toteutettiin sekä kuntoutusyksiköissä että omassa työhuoneessani haastateltavien henkilöiden toiveiden mukaan.

Ennen haastattelujen tekemistä varmistin vielä jokaiselta osallistujalta heidän halukkuutensa osallistua ja kerroin mahdollisuudesta keskeyttää haastattelu tai olla vastaamatta johonkin esitettyyn kysymykseen. He saivat myös mahdollisuuden tutustua etukäteen teemahaastattelun runkoon. Kysyin haastateltavilta myös luvan nauhoittaa haastattelun ja kerroin heille tutkimusaineiston säilyttämisestä ja käsittelystä heidän yksityisyytensä suojan näkökulmasta. Tutkimuksessa saatu haastattelumateriaali oli tutkimuksen ajan vain omassa käytössäni ja hävitin materiaalin opinnäytetyön valmistuttua.

Tutkimusten eettisenä periaatteena on kunnioittaa kaikissa tutkimuksen vaiheissa tutkittavien itsemääräämisoikeutta. Haastatellut henkilöt osallistuvat tutkimukseen vapaaehtoisuuden perusteella ja heillä oli tutkimuksen kaikissa vaiheissa mahdollisuus päättää siitä, mihin haastattelukysymyksiin he ovat halukkaita vastaamaan. Haastateltavilla oli mahdollisuus keskeyttää haastattelu halutessaan ja myös kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen sen kaikissa vaiheissa.

7.2 Haastattelujen toteutus

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää Vaalijalan osaamis- ja tukikeskuksen asiakkaiden kokemuksia heidän mahdollisuuksistaan vaikuttaa oman työ- ja päivätoimintansa sisältöihin sekä selvittää heidän osallisuuden kokemuksestaan. Lisäksi tarkoitukseni oli selvittää, oliko Tekemisen kartta -mallia käytetty apuna päiväkaisen toimintojen suunnittelussa. Tutkimuksen toteutin teemahaastatteluina (liite 1) ennalta valittujen kuntoutusyksiköiden asiakkaille. Tutkimusta tehdessäni

noudatin tätä runkoa ja tein lisäksi tarkentavia kysymyksiä tarvittaessa. Teemahaastattelukysymykset on valittu siten, että ne antaisivat vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

Toteutin yhteensä 14 haastattelua kuuden eri yksikön asiakkaille saaden täten monipuolisen kuvan eri yksiköissä kuntoutuksessa olevien asiakkaiden mielipiteistä ja kokemuksista. Haastattelut kestivät 15 minuutista tuntiin. Pidin haastateltavien määrän rajallisena tutkimuksessani, jotta tutkimuksesta ei tulisi liian laaja yksin tehtäväksi. Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi haastattelun, koska kehitysvammaisten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden on helpompi vastata kysymyksiin suullisesti kuin kirjallisesti eikä esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomuus ollut näin este tutkimukseen osallistumiselle.

Tutkimusmenetelmänä haastattelun hyvänä puolena on joustavuus. Haastattelututkimus mahdollistaa kysymysten toistamisen ja selventämisen sekä tarkentavien kysymysten tekemisen. Haastateltaessa kysymysten järjestystä voi vaihtaa tutkimuksen siitä kärsimättä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85.)

Teemahaastattelu on suosittu kvalitatiivisen tutkimuksen tutkimusmenetelmä. Teemahaastattelussa tutkimuksen tekijä valitsee ennalta asiakokonaisuuksia eli teemoja, joiden ympärille haastattelu toteutetaan. Haastattelun kuluessa haastateltavien vastaukset vaikuttavat valittaviin kysymyksiin jatkossa. Teemahaastattelussa tutkija voi esittää tarkentavia kysymyksiä haastateltavan vastauksiin liittyen ja saada näin esille haastateltavien ajatuksia ja mielipiteitä tutkittavasta ilmiöstä. (Kananen 2015, 148.) Teemahaastattelu sopii hyvin menetelmäksi tutkittaessa aihetta, jota ei ole paljon tutkittu aikaisemmin (Saaranen-Kauppinen & Pruusniekka 2016).

Haastattelu on hyvä tutkimusmenetelmä laadullisissa tutkimuksissa, mutta siihen sisältyy myös joitain haasteita, jotka tulee ottaa huomioon tutkimusta tehtäessä. Yksi haasteista on aika, haastattelu on aikaa vievä tutkimusmenetelmä. Haastattelut tulee myös suunnitella huolellisesti ja se täytyi ottaa huomioon jo opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa. Haastattelututkimusten tulosten yleistettävyyttä pohdittaessa tulee myös olla maltillinen, koska haastateltavat saattavat esimerkiksi

antaa tutkijalle sosiaalisesti suotavia tai tilannesidonnaisia vastauksia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 206-207.)

Työskenneltäessä kehitysvammaisten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa tulee kaikkien työntekijöiden ottaa huomioon näiden ihmisten haasteet esimerkiksi kommunikaatiossa ja vuorovaikutuksessa sekä puhutun ja kirjoitetun kielen ymmärtämisessä. Opinnäytetyön tekijänä minun tuli ottaa tämä seikka huomioon ja pyrkiä jo ennalta muotoilemaan haastattelukysymyksiäni siten, että haastateltavani ymmärtäisivät esittämäni kysymykset.

Osa haastateltavista henkilöistä oli varsin puheliaita ja he puhuivat ajoittain asioita myös haastattelukysymysten ulkopuolelta. Haastattelutilanteissa pyrin palauttamaan heitä kysymysten äärelle tekemällä tarkentavia kysymyksiä tutkittavasta aiheesta. En halunnut kuitenkaan täysin estää heitä kertomasta mieleensä olevia asioita, koska halusin antaa heille kokemuksen kuulluksi tulemisesta, mutta pyrin huolehtimaan siitä, että haastattelu pysyisi tarkoitetuissa teemoissa. Haastattelut sujuivat hyvin ja haastateltavilta sain palautteeksi, että heidän mielestään oli mukavaa osallistua tutkimukseen ja kertoa omia kokemuksiaan ja toiveitaan. Jotkut haastateltavat kertoivat myös haastattelun jännittäneen jonkin verran etukäteen, mutta haastattelun loppuun mennessä jännitys oli jo kadonnut.

7.3 Aineiston analysointi

Aineiston analyysi on tärkeä tutkimuksen vaihe, koska sen avulla saadaan selville vastauksia tutkimuskysymyksiin. Tutkimusaineiston analysointi etenee vaiheittain. (Hirsjärvi ym. 2009, 221.) Ensimmäinen vaihe tutkimusaineiston analysoinnissa on aineiston litterointi (Hyvärinen ym. 2017, 649, 657). Tutkimukseni analysoinnissa käytin puheen pääsisällöt näkyviin purkavaa litterointitapaa, koska se sopii hyvin toteutettavaksi aineistolähtöisen sisällön analyysin yhteydessä. Litteroinnin yhteydessä anonymisoin haastatteluaineiston haastateltavien yksityisyyden suojaamiseksi. Tutkimuksen myöhemmissä vaiheissa palasin näihin litterointeihin, jolloin pystyin varmistamaan haastateltavien vastauksia. Tämä lisää tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä aineiston käsittelyvaiheessa.

Luokittelu on laadullisen tutkimusaineiston kvantitatiivista analysointia. Myös haastatteluaineiston teemoittamisen tarkoituksena on nostaa aineistosta mahdollisia tuloksia tutkimuskysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105, 107.) Teemoittelu sopii aineiston analysointiin silloin kun kyseessä on jokin käytännöllinen tutkimusaihe (Eskola & Suoranta 2014, 179). Analysoin saamiani haastattelu vastauksia luokittelemalla ja teemoittamalla niitä. Tässä vaiheessa tein luokittelemastani aineistosta diagrammeja. Tämän jälkeen erottelin haastatteluaineistosta tutkimuksen kannalta olennaisia asioita. Ryhmittelin aineistoa teemahaastattelurungon mukaisesti eri teemoihin. Lisäksi poimin litteroidusta aineistosta tutkimuskysymyksiä kuvaavia sitaatteja haastateltavien vastauksista ja kirjoitin tutkimuksen tulokset opinnäytetyön käsikirjoitukseen.

8 TULOKSET

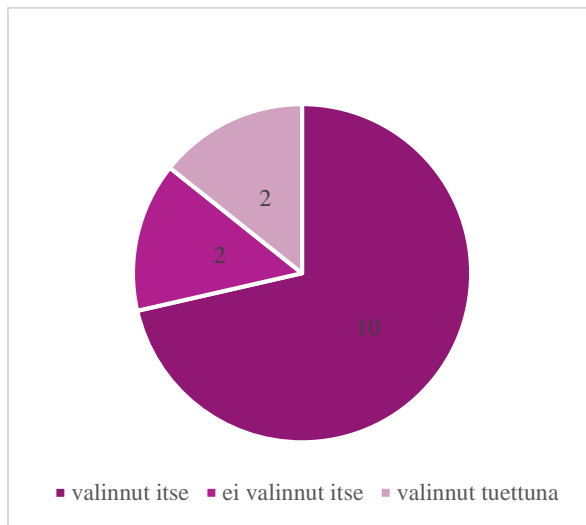
8.1 Päiväaikaiseen toimintaan vaikuttaminen ja Tekemisen kartta -malli

Opinnäytetyön tavoitteena oli saada tietoa asiakkaiden kokemuksista omasta osallisuudestaan liittyen päiväaikaiseen toimintaan sekä vapaa-ajan toimintaan. Toisena tavoitteena oli selvittää asiakkaiden mielipiteitä liittyen Tekemisen kartta -malliin ja kokemuksia sen käytöstä heidän omalla kohdallaan. Tätä tietoa voidaan käyttää hyväksi kehiteltäessä Tekemisen kartta -mallia edelleen paremmin asiakkaitamme palvelevaksi kokonaisuudeksi.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni oli selvittää, kuinka haastateltavat olivat voineet vaikuttaa työ- ja päivätoimintansa sisältöihin ja kuinka Tekemisen kartta -mallia oli hyödynnetty valintojen tukena. Haastateltavat vastasivat kysymyksiin joko koskien nykyistä päiväaikaista toimintaansa tai toimintaa, johon olivat osallistuneet aikaisemmin. Kaikilla haastateltavistani oli kokemusta Vaalijalan päiväaikaisesta toiminnasta ja yhtä lukuun ottamatta kaikki osallistuivat haastatteluhetkellä päiväaikaisen toimintaan. Neljä haastateltavista osallistui toimintaan samanaikaisesti useammassa yksikössä.

Kymmenen haastateltavaa oli itse valinnut oman päiväaikaisen toiminnan yksikönsä, kaksi oli valinnut yksikön tuettuna ja kahdelle yksikön oli valinnut joku muu henkilö (kuvio 1). 11 haastateltavaa oli käynyt tutustumassa päiväaikaisen toiminnan yksiköihin ennen valinnan tekemistä. Haastateltavista 12 kertoi olevansa

tämänhetkiseen toimintaansa tyytyväinen ja kaksi toivoi itselleen hieman toisenlaista toimintaa. Eräs haastateltava kuvasi toiveitaan sanomalla: *”toivoisin ehkä toisenlaista toimintaa, ehkä metallitöitä”*.

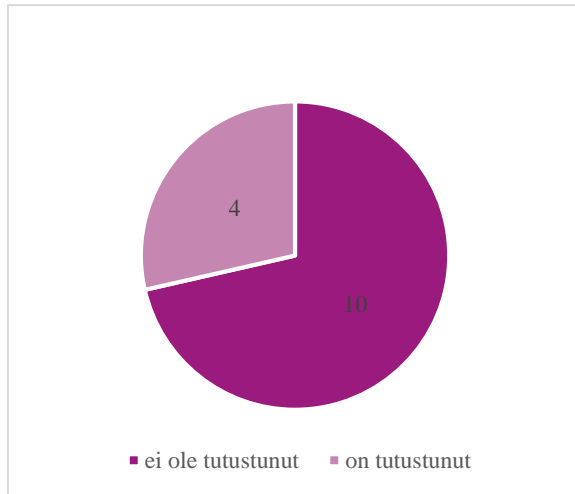

KUVIO 1. Päiväaikaisen toiminnan valitseminen, n=14

Kysyttäessä haastateltavien mahdollisuudesta vaikuttaa oman tämänhetkisen päiväaikaisen toimintansa sisältöihin kymmenen haastateltavaa kertoi voivansa vaikuttaa sisältöihin ja neljä haastateltavaa koki, ettei tällä hetkellä voi vaikuttaa toiminnan sisältöihin. *”En voi oikein aina vaikuttaa, että mitä tehdään, mutta se ei haittaa. Tykkään yllätyksistä.”* kommentoi yksi haastatelluista henkilöistä.

Tekemisen kartta -mallista kysyttäessä kymmenen haastateltavaa kertoi, ettei malli ole heille tuttu ja neljä haastateltavaa vastasi nähneensä sen Vaalijalan internet-sivuilta (kuviota 2). Kolme haastateltavaa näistä neljästä kertoi käyttäneensä Tekemisen karttaa apuna valitessaan omaa päiväaikaista toimintaansa. Nämä

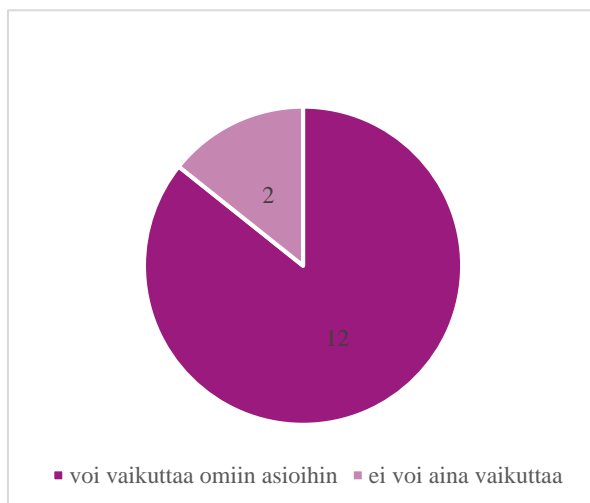
henkilöt kokivat, että olivat hyötynneet kuvien käyttämisestä valintojen tukena.
”Että jotenki sillai niistä näkee paremmin vaihtoehdot ja sit muistaa.”

KUVIO 2. Tutustuminen Tekemisen kartta -malliin, n=14

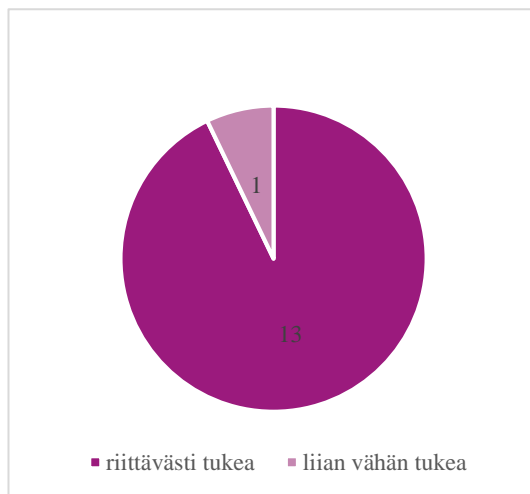
8.2 Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden kokemus

Toisena tutkimuskysymyksenä olivat haastateltavien kokemukset itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisesta sekä siihen saamastaan tuesta. Haastateltavista 12 koki omat vaikuttamismahdollisuutensa hyviksi kun taas kaksi haastateltavaa koki, etteivät voi aina vaikuttaa omiin asioihinsa (kuvio 3). *”Voin vaikuttaa ja sillaikin, että jos on vaikeeta, niin joku sit auttaa mua.”* Haastateltavat mainitsivat, että he voivat vaikuttaa rahan käyttöön, vapaa-ajan viettoon, ruokavalioon, päivärytmiin, pukeutumiseen sekä omiin tekemisiin kuten työpai-kan valintaan ja toimintaan osallistumiseen.

KUVIO 3. Valikuttamismahdollisuus, n=14

Jotkut haastateltavat kokivat, etteivät voi vaikuttaa kaikkiin asioihinsa vaikka haluaisivatkin. Tällaisiksi asioiksi he mainitsivat asuinpaikan, harrastusmahdollisuudet ja ystävien löytymisen. Lisäksi omien kiinnostuksen kohteiden itsenäinen rajaaminen koettiin haasteelliseksi. Esimerkkinä tällaisesta haasteesta eräs haastateltava mainitsi pelaamisen lopettamisen, jonka koki itselleen haastavaksi. Haastateltavat toivat esille, että he tarvitsevat tukea ja apua näissä asioissa. Kysyttäessä haastateltavien kokemuksia saamansa tuen riittävyydestä 13 haastateltavaa koki saavansa riittävän määrän tukea ja yksi koki kaipaavansa nykyistä enemmän tukea (kuvio 4). Haastateltavat mainitsivat saavansa tukea työntekijöiltä ja läheisiltä ihmisiltä keskustelun ja neuvojen muodossa.

KUVIO 4. Tuen määrä, n=14

Osallisuuden kokemukseen liittyen haastateltavilta kysyttiin myös heidän kokemuksestaan päiväaikaisen toiminnan tärkeydestä. 11 haastateltavaa piti päiväaikaista toimintaa tärkeänä osana omaa elämäänsä, mutta kolme haastateltavaa ei pitänyt toimintaa kovin tärkeänä. Jokainen haastateltava kuitenkin näki toimintaan osallistumisessa hyviä puolia, joiden vuoksi osallistua toimintaan. Yksi haastateltava kuvasi päiväaikaisen toiminnan hyviä puolia sanomalla: *”Joo on tärkeätä, kun näkee sit ihmisiä ja saa palkkaa eikä tuu sit tylsää.”* Ihmissuhteet liittyvät myös osallisuuden kokemukseen ja tämän vuoksi tutkimuksessa selvitettiin osallistujien kokemuksia päiväaikaisen toimintayksikön ilmapiiriä ja mahdollisia päiväaikaisen toiminnan kautta syntyneitä ihmissuhteita. Kaikki haastateltavat pitivät päiväaikaisen toiminnan yksiköiden ilmapiiriä hyvänä. *”Siellä on semmonen*

humoristinen ilmapiiri ja välillä läppäkin lentää.” Seitsemän haastateltavaa oli saanut toiminnan kautta myös uusia tuttavuuksia.

8.3 Toiveet ja kehittämisideat

Kolmas tutkimuskysymys koski haastateltavien toiveita ja kehittämisideoita päiväaikaisen toimintaan ja Tekemisen kartan sisältöihin tai vapaa-ajan toimintoihin liittyen. Haastateltavat esittivät päiväaikaiseen toimintaan useita toiveita ja vain yksi haastateltava ei osannut esittää kehittämisideoita sanoen *”Minusta täällä on jo niin kivoja töitä, en keksi mitään uutta toivetta.”* Golftoimintaa ja eläintoimintaa toivoi lisää kaksi haastateltavaa. Lisää toivottiin myös retkiä, metallitöitä, ruoanlaiton harjoittelua, piirtämistä ja maalaamista, lepoa töiden lomaan, kahvila- ja maatalon töitä. Uutena työtehtävänä toivottiin erilaisten laitteiden purkamista ja näiden osien kierrätystä. Lisäksi toivottiin joustavampaa mahdollisuutta vaihtaa eri työtehtävien ja toimintayksiköiden välillä.

Vapaa-ajan toimintojen osalta kalastusta toivoi kolme haastateltavaa, enemmän mahdollisuuksia musiikin harrastamiseen, retkiin ja ostoksilla käyntiin kaksi haastateltavaa. Lisäksi toivottiin erilaisia liikuntamahdollisuuksia kuten pyöräilyä ja frisbee-golfia, joukkuepeleistä esimerkiksi pesäpalloa ja jääkiekkoa sekä zumbaa ja muuta ryhmäliikuntaa. Muina toiveina haastateltavilla olivat erilaiset tutustumiskäynnit esimerkiksi paloasemalle ja poliisilaitokselle. Lisäksi käsityökerhoa toivottiin vapaa-ajalle.

Haastattelun aikana tutustuimme kaikkien haastateltavien kanssa Tekemisen kartan materiaaleihin ja kysyin tässä yhteydessä haastateltavien mielipiteitä niistä. Haastateltavien mielipiteet olivat varsin positiivisia ja he pitivät erityisen hyvänä sivuilla olevia videoita. Kuusi haastateltavaa piti videoita hyvinä ja lisäksi neljä haastateltavaa piti erityisesti valokuvista. *”Noi on just hyviä noi kuvat. Että niistä voi nähdä paremmin noita eri hommia.”* Haastateltavien mielestä videoiden ja kuvien avulla saa tekstiä selkeämmän kuvan päiväaikaisen toiminnan sisällöistä ja yksiköistä.

Kehittämisideana kaksi haastateltavaa toivoi lisää valokuvia ja videoita sekä valokuvia erityisesti henkilöistä tekemässä erilaisia tehtäviä, joita voi valita Tekemisen kartta -mallin avulla. Haastateltavat ehdottivat myös, että ensimmäistä kertaa Vaalijalan tuleville kuntoutujille voisi neuvoa halutessaan tutustumaan Tekemisen kartan sivuihin, jotta he saisivat etukäteen käsityksen Vaalijalan Pieksämäen tekemisen yksiköiden toiminnasta. Erään haastateltavan mukaan *"Ei jännittäis niin paljon tulla Vaalijalaan, kun vähän tietäis et mitä täällä voi tehdä."*

9 TULOSTEN TARKASTELU

Opinnäytetyön ja siihen liittyvän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää haastateltavien kokemuksia Tekemisen kartasta ja sen käyttämisestä osallisuuden tukena. Haastateltavien mielipiteitä selvitettiin osallisuuden kokemuksesta ja siihen liittyvistä vaikuttamismahdollisuuksista sekä itsemääräämisoikeuden toteutumisesta päiväaikaisessa toiminnassa ja vapaa-ajalla.

Tekemisen kartan tavoitteena on lisätä asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja tämä teema on ollut ajankohtainen myös lainsäädännön näkökulmasta. Lähivuosina on kehitysvammalakiin tehty muutoksia, joiden tavoitteena on tukea asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Myös lait sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolaki määrittelevät sitä, kuinka asiakkaan itsemääräämisoikeuden tulisi toteutua palveluissa. (L 812/2000; L 1301/2014.)

Teoriaosuudessa on käsitelty edellä mainittujen teemojen lisäksi kehitysvammaisuutta ja kehitysvammaisten työ- ja päivätoimintaa. Toteutin opinnäytetyöni tutkimusosan haastatellen Vaalijalan kuntayhtymän palveluja käyttäviä asiakkaita ja asiakkaiden ollessa erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä oli luontevaa tarkastella kehitysvammaisuutta ja heille suunnattuja työ- ja päivätoimintapalveluita.

Haastattelut sujuivat mielestäni hyvin ja tunnelma oli rento haastatteluiden aikana. Olin varannut haastatteluita varten mukaani nauhoitusvälineen ja haastattelurungon lisäksi myös laitteen, jolla oli mahdollista tutustua Tekemisen kartan sivuihin internetissä sekä kyseisiltä sivuilta tulostettuja kuvia tarjolla olevista päiväaikaisista toiminnoista. Ensimmäisten haastatteluiden aikana havaitsin, että haastattelurunkoni kysymysten järjestys ei tuntunut kaikilta osin luontevalta, joten muutin joidenkin kysymysten järjestystä seuraaviin haastatteluihin. Haastattelurungon kysymykset antoivat vastauksia tutkimuskysymyksiin, mutta kysymysten järjestystä oli mielestäni tarpeen hieman muuttaa.

Jo ollessani mukana luomassa Tekemisen karttaa pohdin sen käytettävyyttä ja sitä, kuinka sen käyttö saataisiin juurrutettua asiakastyöhön. Lisäksi minua kiinnostivat nimenomaan asiakkaiden ajatukset sekä kehittämisideat ja siksi haastattelin heitä opinnäytetyötäni varten. Koska Tekemisen kartta -mallin tarkoituksena on lisätä asiakkaiden vaikuttamismahdollisuuksia ja osallisuuden kokemusta, tutkimuksessa selviteltiin yleisemminkin asiakkaiden kokemuksia päiväaikaisesta toiminnasta sekä heidän toiveistaan sen sisällöstä. Myös KVANKin osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatuksiteerit määrittelevät osallisuuden tukemisen päiväaikaisen toiminnan tärkeimmäksi tavoitteeksi (Roponen 2017).

Abbott'in ja McConleyn tutkimuksen mukaan yhteisöön kuulumisen ja mahdollisuus vuorovaikutukseen vaikuttavat henkilön osallisuuden kokemukseen (Abbott & McConley 2006). Opinnäytetyössäni selvitin haastateltavien kokemuksia päiväaikaisen toiminnan avulla mahdollisesti muodostuneista ystävyys-suhteista ja toimintayksikön ilmapiiristä. Haastatteluun osallistuneista henkilöistä kaikki kokivat toimintayksikön ilmapiirin hyväksi ja osa haastateltavista kertoi myös löytäneensä uusia tuttavuuksia toiminnan kautta.

Haastattelujen tulosten perusteella voidaan todeta, että suurin osa haastatelluista asiakkaista koki voineensa valita oman päiväaikaisen toiminnan yksikkönsä ja siellä tekemiään tehtäviä. Lisäksi haastateltavat olivat suurimmalta osin myös tyytyväisiä toiminnan sisältöihin. Haastateltavat kuvasivat haastatteluissa oman itsemääräämisoikeutensa ja osallisuutensa toteutumista päiväaikaisen toiminnan suhteen ja tyytyväisyyttään tästä seikasta.

Tekemisen kartta -malli ei ollut kovinkaan monelle haastateltavalle tuttu ja sitä oli käytetty tukena valintatilanteissa vain kolmen haastateltavan kohdalla. Tämän seikan vuoksi haastatteluilla ei saatu kovin kattavaa tietoa asiakkaiden kokemuksista mallin käytöstä. Jatkossa voisi selvittää suuremman asiakasotoksen avulla sitä, onko Tekemisen kartan käyttö yhtä vähäistä kuin tässä opinnäytetyössä haastateltujen keskuudessa. Tässä tutkimuksessa haastateltavien määrä oli varsin pieni, joten haluttaessa selvittää asiaa tarkemmin tulisi otoksen olla suurempi.

Selvitin haastateltavien mielipiteitä saamastaan tuesta sekä päiväaikaisen toiminnan tärkeydestä. Suurin osa haastateltavista koki toimintaan osallistumisen tärkeänä. Tutkimuksessa tehtyjen haastatteluiden perusteella voidaan myös todeta, että kaikki haastatelluista koki voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä ainakin joiltakin osin. Haastatteluissa kysyin myös osallistujien kokemuksia asioita, joihin he kokivat voivansa vaikuttaa ja toisaalta niitä asioita, joihin eivät voi tällä hetkellä vaikuttaa. Nämä kokemukset ovat jokaisen ihmisen henkilökohtaisia kokemuksia, joten tuloksia ei tältä osin voida yleistää.

Tiedustelin haastateltavilta myös heidän toiveitaan päiväaikaisen toiminnan ja vapaa-ajan toiminnan suhteen. Näiden toiveiden perusteella työntekijät voivat suunnitella uusia toimintoja vastaamaan entistä enemmän asiakkaiden toiveita. Esitelen esimieheni kanssa sovitun aikataulun mukaisesti opinnäytetyössä saatuja tuloksia Vaalijalan kuntayhtymän työntekijöille, jotka ovat vastuussa näiden toimintojen suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista. Työntekijät voivat hyödyntää saatuja tuloksia omassa työssään ja näin tutkimuksesta saadun tiedon avulla toimintaa voidaan kehittää Vaalijalan kuntayhtymässä.

Haastattelussa selvitin myös asiakkaiden mielipiteitä Tekemisen kartasta. Haastateltavat toivoivat lisää valokuvia valittavissa olevista toiminnoista ja henkilöistä tekemässä näitä tehtäviä sekä videoita toiminnasta. Näiden toiveiden pohjalta Tekemisen kartta -mallia voidaan kehittää ja muokata entistä paremmin asiakkaita palvelevaksi kokonaisuudeksi.

10 POHDINTA

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan KVANKin Työn ja päivätoiminnan valiokunnan laatukriteerityöryhmä julkaisi vuonna 2016 osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit ja Tekemisen kartta -mallia ryhdyttiin laatimaan näiden laatukriteerien pohjalta. Tekemisen kartta -malli on kuntayhtymän näkökulmasta uudentyypinen tapa kertoa asiakkaille tarkoitetuista palveluista asiakaslähtöisellä tavalla. Tekemisen kartasta ei ole julkaistu aiempia tutkimuksia, joten tulosten vertailua ei siltä osin ole opinnäytetyössä voitu tehdä.

Tutkimuksen ja siihen liittyvien haastattelujen perusteella sain tietoa siitä, että Tekemisen karttaa ei ole käytetty tutkimusryhmässä kovinkaan yleisesti päiväaikaisen toiminnan valinnan tukena eikä se ollut näille asiakkaille kovin tuttu muutoinkaan. Jatkossa tulisi selvittää suuremman tutkimusotoksen avulla pitääkö tämä saatu tulos paikkaansa ja pyrkiä tämän jälkeen selvittämään mahdollisia syitä Tekemisen kartta -mallin vähäiseen käyttöön. Esimerkiksi Vaalijalassa koontuvien asiakasraatien avulla olisi kenties mahdollista selvittää näitä teemoja edelleen suuremmalta asiakasryhmältä ja vertailla sen jälkeen tuloksia tässä tutkimuksessa saatuihin tuloksiin.

Sjöblomin (2016) mukaan henkilön osallisuuden tukemiseksi tulisi kiinnittää huomiota esteettömyyteen ja saavutettavuuteen ja teknologian mahdollisuuksia tulisi hyödyntää tässä tukena. (Sjöblom 2016, 21.) Opinnäytetyön tekemisen myötä aloin pohtia Tekemisen kartta -mallin käytettävyyden parantamista. Käytettävyys saattaisi parantua, jos kartan internetsivuja muokattaisiin monipuolisemmin toimiviksi. Tätä olisi hyvä jatkossa kehittää yhdessä moniammatillisen työryhmän kanssa.

Haastateltaessa kehitysvammaisia tai muita erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä tulee pohtia kriittisesti tutkijan mahdollista vaikutusta haastateltavien vastauksiin ja niiden sisältöön. Tämän johdosta rajasin tutkimuksesta pois sellaiset asiakkaat, jotka osallistuvat toimintaan omassa työyksikössäni. Koska tutkimukseen

valikoituivat haastateltavat oman kiinnostuksensa ja vapaaehtoisuuden periaatteiden mukaan, ei tutkimus anna vastauksia kattavasti kaikkien asiakkaiden osalta ja sen vuoksi tulokset eivät ole suoraan yleistettäviä. Tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella voidaan kuitenkin suunnitella uusia mahdollisia toimintoja ja kehittää Tekemisen kartan sivuja Vaalijalan internet-sivuilla.

Jatkotutkimuksen aiheena ja tutkimusmenetelmien kehittämisen haasteena on myös se, kuinka tutkimukseen saataisiin mukaan myös ne asiakkaat, jotka eivät vammastaan johtuen voi osallistua suullisesti toteutettavaan haastatteluun. Tutkimusmenetelmiä tulisi kehittää siten, että myös puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja käyttävät asiakkaat voisivat tuoda omia mielipiteitään ja kokemuksiaan esille. Lisäksi työntekijöiden kokemuksia Tekemisen kartta -mallin käytöstä olisi hyödyllistä tutkia mallin kehittämiseksi.

Koska olen itse ollut kehittämässä Tekemisen kartta -mallia, toi opinnäytetyön tekeminen minulle uutta tietoa itseäni kiinnostavasta asiasta. Tämä oma kiinnostukseni aiheeseen piti yllä motivaatiota koko opinnäytetyöprosessin ajan. Lisäksi haastateltavat antoivat kehittämissuhteita myös muuhun toimintaan, jota oma työyksikköni toiminnallinen kuntoutus järjestää osana asiakkaiden kuntoutusta.

Haasteellista itse opinnäytetyöprosessissa oli työn tekeminen yksin, koska en voinut tukeutua työparin tai ryhmän tukeen ja mielipiteisiin niissä tilanteissa, joissa itseni oli vaikea muodostaa mielipiteitä parhaasta toimintatavasta jatkaa työtä. Toisaalta säästyin aikatauluhaasteilta, kun saatoin tehdä työtä omassa aikataulussani. Sain hyvin tukea ohjaavalta opettajalta ja työelämäohjaajaltani sekä kollegoiltani työn eri vaiheissa ja heidän tuellaan pysyin melko hyvin ennalta suunnitellussa aikataulussa prosessin ajan.

Opinnäytetyön teoriaosuutta tehdessäni tutustuin Tekemisen kartan taustalla vaikuttaviin ilmiöihin kuten osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen. Näiden teemojen äärellä pohdin myös yleisemmin omaa rooliani työntekijänä ja tulevana sosionomina. Työmme lähtökohtana tulisi aina olla asiakas ja hänen kanssaan yhdessä luodut tavoitteet hänen kuntoutukselleen. Tavoitteiden laatiminen voi olla

haastavaa erityistä tukea tarvitseville henkilöille ja tämän vuoksi esimerkiksi Tekemisen kartta -mallia voidaan käyttää apuna pohdittaessa yhdessä asiakkaan kanssa hänelle soveltuvia ja kuntoutumista tukevia toimintoja.

Tekemisen kartta -mallin tunnettavuutta olisi hyödyllistä tulevaisuudessa lisätä työntekijöiden keskuudessa, jotta sen käyttö lisääntyisi asiakastyössä. Opinnäytetyön haastattelujen perusteella mallin käyttö ei ollut kovin yleistä haastateltujen henkilöiden kohdalla. Siksi pohdin opinnäytetyön tekemisen aikana, kuinka voisin itse innostaa ja tukea henkilökuntaa Tekemisen kartan käytössä asiakkaiden valintojen tukena. Tulevaisuudessa toivon voivani olla mukana lisäämässä Tekemisen kartta -mallin käyttöä.

Tärkein asia opinnäytetyöprosessin ajan ovat olleet asiakkaiden mielipiteet ja toiveet. Asiakkaiden kuuleminen ja kuunteleminen on asia, jota haluan pitää jatkosakin omassa työssäni keskeisessä asemassa. Jokaisella asiakkaalla on oma tapansa kommunikoida ja se vaatii meiltä työntekijöiltä herkkyyttä ja aikaa pysähtyä asiakkaan äärelle ja kuulla häntä.

LÄHTEET

- Abbott, S. & McConley, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities* 10 (3). Saatavilla 2.12.2019
<https://doi.org/10.1177%2F1744629506067618>
- Alila, A., Gröhn, K., Keso, I., & Volk, R. (2011). *Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen*. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistiota 2011:1.) Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3154-1>
- Atherton, H. & Crickmore, D. J. (toim.) (2012). *Learning Disabilities – Towards Inclusion*. (6. edition). Edinburgh: Churchill Livingstone.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. (10. painos). Tampere: Vastapaino.
- Gothi, R., Hyväri, S., Karjalainen, A. L., Kivirinta, M., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) (2016). *Osallistavan ja tutkivan kehittämisen opas*. (Diak opetus, 2). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavilla: <http://libguides.diak.fi/c.php?g=389856&p=2793510>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvaara, J. (toim.) (2017). *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpäpaperi 33/2017. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Järvikoski, A. & Härkönen, K. (2011). *Kuntoutuksen perusteet*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Kananen, J. (2015). *Opinnäytetyön kirjoittajan opas*. Näin kirjoitan Opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun. Tampere: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print.
- Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. (2009). *Kehitysvammaisuus*. Helsinki: WSOY

- Kehitysvammaliitto ry ja KVANK -Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. (2017). *Yksi tekijöistä. Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit*. Saatavilla 22.1.2020 <https://verneri.net/yleis/sites/default/files/dokumentit/pdf/yksi-tekijoista-verkko.pdf>
- Kinnunen-Kakko, M. (2015). *Mahdollistava lähimmäisyys ja arkeistava aistityö*. Rinnekodin julkaisusarja, 1. Helsinki: Libris Oy.
- L 519/1977. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. Saatavilla 10.11.2018 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- L 380/1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. Saatavilla 28.1.2019 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- L 812/2000. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Saatavilla 15.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#L2P8>
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Saatavilla 15.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L4P36>
- Launis, V. (1994). Itsemääräämisoikeuden ulottuvuudet. Teoksessa J. Pietarinen, V. Launis, J. Räikkä, E. Lagerspetz, M. Rauhala, & M. Oksanen *Oikeus itsemääräämiseen* (s. 49-94). Helsinki: Painatuskeskus Oy
- Misukka, E. (2009). *Työn merkitys kehitysvammaiselle ”-en ruppee kuule ilmasta hommoo kuule tekemään”*. (Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 181) Kuopio: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos. (Väitöskirja, Kuopion yliopisto)
- Matero, M. (2012). Kehitysvammaisuus. Teoksessa M. Malm, M. Matero, M. Repo & E-L. Talvela. *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. (s. 165-203). Helsinki: Sanoma pro Oy.
- Nieminen, A. (2019). *Osallisuuden tila. Käsitteestä ja toteutuksesta*. (Diak puheenvuoro 22). Saatavilla 28.10.2019 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-330-8>

- Paanetoja, J. (2013). *Työsuhteista työtä vai työtoimintaa?* Tutkimus vajaakuntoisen tekemän työn oikeudellisesta luonteesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 316. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys
- Pietarinen, J. (1994). Yksilöllinen itsemääräämisoikeus. Teoksessa J. Pietarinen, V. Launis, J. Räikkä, E. Lagerspetz, M. Rauhala & M. Oksanen *Oikeus itsemääräämiseen* (s. 14-47). Helsinki: Painatuskeskus Oy
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa Era, T. (toim.) *Osallisuus- oikeutta vai pakkoa?* (s. 12-34). Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-280-6>
- Roponen, M. (toim.) (2017). Yksi tekijöistä. Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatuksikriteerit. Kvankin työn ja päivätoiminnan valio-kunta. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. ja KVANK-Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. Saatavilla 26.11.2018 <https://www.kvank.fi/wp-content/uploads/Osallisuutta-ja-ty%C3%B6llistymist%C3%A4-edist%C3%A4v%C3%A4n-toiminnan-laatuksikriteerit.pdf>
- Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. 2006. *KvaliMOTV – Menetelmäope-tuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla 9.1.2019. <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaope-tus/kvali/viittausohje.html>
- Seppälä, H. (2017). *Erlaiset eväät. Kirja kehitysvammaisuudesta*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Sjöblom, S. (10.3.2016). *Suomen vammaispoliittisen ohjelman Vampo 2010-2015 loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016/14. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3706-2>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Itsemääräämisoikeuslaki. Saatavilla 10.11.2018 https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/itsemaaramisoikeuslaki
- Sosiaali- ja terveysministeriö. *Osallisuuden edistäminen*. Saatavilla 10.11.2018 <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (27.9.2018.) Uusi vammaispalvelulaki turvaa vammaisille henkilöille tarpeenmukaiset palvelut. Saatavilla 1.12.2018

- https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/uusi-vammaispalvelulaki-turvaa-vammaisille-henkiloille-tarpeenmukaiset-palvelut
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. *Hyvinvointi- ja terveyserot*. Osallisuus. Saatavilla 21.1.2019 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. *Vammaispalvelujen käsikirja*. Ajankohtaista. Vammalainsäädännön uudistus. Saatavilla 11.11.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/vammalainsaadannon-uudistus>
- Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. *Vammaispalvelujen käsikirja*. Itsenäisen elämän tuki. Itsemääräämisoikeus. Saatavilla 11.11.2018 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/itsemaaraamisoikeus>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. *Vammaispalvelujen käsikirja*. Tuki ja palvelut. Päivätoiminta. Saatavilla 11.2.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/paivatoiminta>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. *Vammaispalvelujen käsikirja*. Tuki ja palvelut. Työ ja työtoiminta. Saatavilla 11.2.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/tyo-ja-tyotoiminta>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisältöanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vaalijalan kuntayhtymä. Kuntoutus. Aikuisten kuntoutusyksiköt. Saatavilla 21.1.2020 https://www.vaalijala.fi/aikuisten_kuntoutusyksikot
- Vaalijalan kuntayhtymä. Pieksämäen tekemisen kartta. Saatavilla 5.2.2019. https://www.vaalijala.fi/pieksamaki_paivaaikainen_tekeminen
- Vaalijalan kuntayhtymä. Vaalijalan historia. Saatavilla 25.11.2019. https://www.vaalijala.fi/vaalijalan_historia
- Vaalijalan kuntayhtymä. Missio, visio ja strategia. Saatavilla 25.11.2019. https://www.vaalijala.fi/missio_visio_ja_strategia
- Vesala, H. T., Klem, S. & Ahlstén, M. (2015). *Kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne 2013-2014*. Kehitysvammaliiton selvityksiä 9. Helsinki: Kehitysvammaliitto. Saatavilla 20.2.2019 <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton-selvityksia-9.pdf>

LIITE 1

Teemahaastattelurunko:

Päiväaikainen toiminta:

- Mihin päiväaikaisen toimintaan osallistut tällä hetkellä?
- Kuinka työ- ja päivätoimintapaikka on valittu? Oletko itse ollut valitsemassa paikkaa?
- Millaiseen toimintaan osallistut? Oletko tyytyväinen sisältöön, mitä kehitettävää siinä olisi?
- Millainen on työ- ja päivätoimintapaikan ilmapiiri? Oletko saanut sitä kautta uusia tuttavuuksia?
- Koetko voivasi vaikuttaa työ- ja päivätoiminnan sisältöihin?
- Koetko työ- ja päivätoimintasi tärkeäksi osaksi elämääsi?

Tekemisen kartta ja sen toimivuus:

- Onko Tekemisen kartta -malli tuttu? Onko sitä käytetty omalla kohdallasi?
- Mitä mieltä olet Tekemisen kartasta? Miten sitä voisi kehittää?
- Mitä mieltä olet kartan kuvista, valokuvista ja videoista?
- Mitä uusia toimintoja toivoisit Tekemisen karttaan?

Osallisuuden kokemus:

- Mihin asioihin koet voivasi vaikuttaa omassa elämässäsi?
- Onko asioita joihin toivoisit voivasi vaikuttaa, mutta et tällä hetkellä voi?
- Oletko saanut apua tai tukea päätöksentekoon? Millaista?
- Toivoisitko saavasi vähemmän tai enemmän apua/tukea päätöksentekoon?

- Millaiseksi koet vapaa-aikasi, onko sinulla riittävästi tekemistä vapaa-ajalla? Toivoisitko voivasi aloittaa jonkun uuden harrastuksen? Minkä?